

اکوتوریسم، راهبردی در جهت پایداری منابع آبی (مطالعه موردی: تالاب میانکاله)

سمیرا آذرشکان^۱، عباس علیپور نخعی^{۲*} و زهرا شریفی‌نیا^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، ساری، ایران

^۲ استادیار پژوهشی، بخش تحقیقات اقتصادی-اجتماعی و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی

مازندران، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ساری، ایران

^۳ عضو هیأت علمی گروه جغرافیه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، ساری، ایران

*ایانامه نویسنده مسئول: a.alipour@areeo.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۳/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۴

چکیده

امروزه اکوتوریسم یکی از راهبردهای مهم در حفظ منابع طبیعی است. از جمله ظرفیت‌های اکوتوریستی، استفاده از پهنه‌های آبی به ویژه تالاب است که می‌تواند مولدی مهم در توسعه اکوتوریسم و به موازات آن پایداری منابع آبی باشد. این پژوهش با هدف بررسی زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب بین‌المللی میانکاله در شرق استان مازندران، از نگاه گردشگران مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است. روش تحقیق به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای و ابزار سنجش پرسش‌نامه بوده است. جامعه آماری پژوهش کلیه گردشگرانی بودند که برای گذران اوقات فراغت به این تالاب مراجعه کردند که از میان آنان تعداد ۳۸۴ نفر با استفاده از جدول مورگان به‌عنوان نمونه انتخاب و مورد پرسش‌گری مستقیم قرار گرفتند. پس از جمع‌آوری اطلاعات میدانی، با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون آماری ناپارامتری نسبت دو جمله‌ای، روابط بین متغیرهای پژوهش مورد آزمون قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که علی‌رغم برخورداری این تالاب از تنوع اکوسیستمی گیاهی، مرتعی و همچنین برخورداری از امنیت و چشم‌اندازهای بی‌نظیر و زیستگاه مناسب و با ارزش برای حضور وحوش و پرندگان آبی، زیرساخت‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب بین‌المللی میانکاله مناسب نیست.

واژه‌های کلیدی: اکوتوریسم، توسعه پایدار، منابع آبی، تالاب میانکاله.

مقدمه

از نیمه دوم سده بیستم به موازات پیشرفت‌های علمی و تخصصی، توجه به مسایل محیط زیستی جهت ممانعت از به خطر افتادن حیات انسان‌ها، به‌عنوان یکی از اولویت‌های دستیابی به توسعه پایدار مد نظر مجامع علمی و اجرایی واقع شد (دستی و همکاران، ۱۳۸۹). در طول قرن بیستم، جمعیت جهان سه برابر و میزان استفاده از آب شش برابر شده است. بر همین اساس، برنامه‌ریزی و ایجاد امکانات لازم برای بهره‌گیری از منابع آب، از سال‌ها پیش شکل گرفته و توجه عمده خود را به توسعه منابع آب، موضوعات زیست‌محیطی، سیاسی، حقوقی و سازمانی معطوف کرده است. از این‌رو، امروزه جوامع بین‌المللی از اهمیت آب در رسیدن به رشد اقتصادی پایدار در زمان‌های حال و آینده آگاه شده‌اند (نوری و تقی‌زاده، ۱۳۹۱).

اکوتوریسم پدیده مدرنی است که انگیزه اصلی آن گردشگری، مشاهده و لذت از طبیعت و پدیده‌های طبیعی و فرهنگی بوده و از آن می‌توان به‌عنوان یکی از منابع جدید درآمد در راستای توسعه پایدار نام برد (شبییری و همکاران، ۱۳۹۲). یکی از راهبردهای توسعه صنعت توریسم و

اکوتوریسم و درآمد حاصل از آن، شناسایی توانمندی‌های گردشگری مناطق و برنامه‌ریزی صحیح برای مدیریت بهره‌وری بهینه و حفاظت از مناطق است (Hejrati *et al.*, 2012).

از جمله زمینه‌های مهم اکوتوریسم، جاذبه طبیعی تالاب‌هاست که می‌تواند نقش اساسی در توسعه اکوتوریسم داشته باشد. مسأله مهم در توسعه اکوتوریسم تالابی، طراحی الگوی راهبردی و توسعه شاخص‌های مناسب است تا ضمن بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی، سلامت اکوسیستم و پایداری جوامع محلی را تضمین نماید (وزین، ۱۳۹۳). تالاب از نظر لغوی به معنای اراضی خیس^۱ و در فارسی از دو کلمه تال و آب گرفته شده است که تال لغت هندی به معنای آبگیر است (رجب‌زاده قطرمی و همکاران، ۱۳۹۰).

اصطلاح اکوتوریسم در اواخر دهه ۱۹۸۰ به عنوان یک نتیجه مستقیم از نظریه محیط زیست جهانی پایدار در دنیا ظاهر شد (Coria & Calfucura, 2012). بنابر تعریف انجمن بین‌المللی اکوتوریسم، اکوتوریسم سفری مسئولانه و مبتنی بر اصول توسعه پایدار به نواحی طبیعی برای ارضای نیازهای روحی و روانی است که با حفظ محیط

^۱ Wetland

اکوتوریستی تالاب‌ها بالا بوده و در روستاهای مورد مطالعه نیز ظرفیت اکوتوریستی بر اساس طیف لیکرت در اکثر شاخص‌های مورد سنجش بالاتر از حد مطلوب عددی مورد آزمون ارزیابی شده است. همچنین تحلیل کمی نشان داد توسعه اکوتوریسم تالابی در منطقه مورد مطالعه منوط به اتخاذ راهبردهای بازنگری است. این پژوهش با هدف بررسی زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب بین-المللی میانکاله در شرق استان مازندران، از نگاه گردشگران مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است.

مواد و روش‌ها

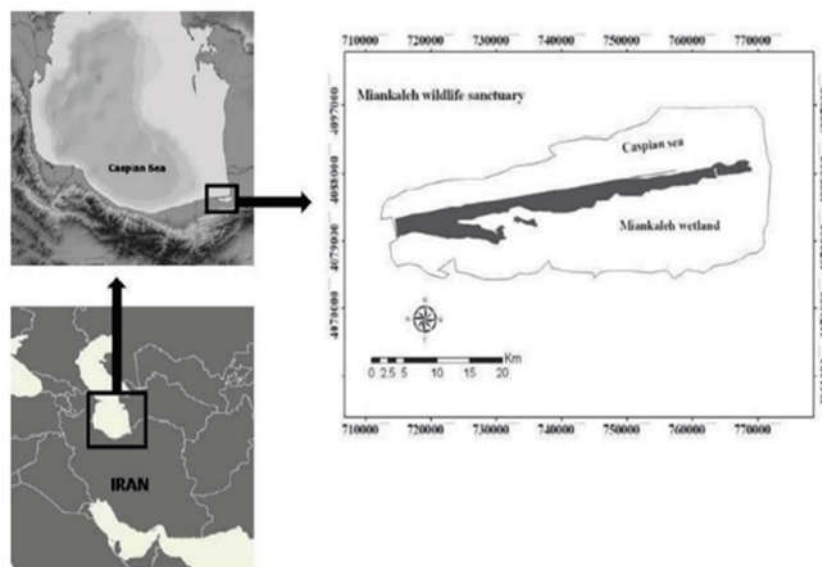
معرفی محدوده پژوهش

تالاب میانکاله در استان مازندران، در ۲۵ کیلومتری شمال شهرستان بهشهر در موقعیت جغرافیایی ۵۰ درجه و ۳۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۳ درجه و ۱۷ دقیقه طول شرقی قرار دارد (جعفری و همکاران، ۱۳۹۲). این محیط آبی با وسعت ۴۵۰۰۰ هکتار شامل خلیج و تالاب می‌باشد که به جهت برخورداری از معیارهای کنوانسیون رامسر (۱۳۵۴) با تالاب‌های همجوار با وسعت ۱۰۰۰۰۰ هکتار به‌عنوان یکی از سایت‌های کنوانسیون رامسر ثبت گردید (مقدس و همکاران، ۱۳۹۳).

زیست و احترام به ارزش‌های مردم محلی همراه باشد و به بهبود جامعه محلی میزبان منجر شود (احسانی، ۱۳۹۴).

در سال ۱۹۸۷ پس از نشست کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، مفهوم توسعه پایدار برای اولین بار مطرح گردید و در آن توسعه پایدار به توسعه‌ای اطلاق شد که فرآیند آن برای ارضای نیازهای نسل حاضر، توانایی نسل‌های آینده برای ارضای نیازهای خود را از بین نبرد (خوشکام، ۱۳۸۷).

ایلدرمی و قربانی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان "اهمیت اکوتوریسم منابع آبی در توسعه گردشگری مناطق کوهستانی استان همدان" گزارش دادند که اکوتوریسم منابع آبی مناطق مورد نظر، قوت بسیار بالایی را دارا هستند و توسعه اکوتوریسم منابع آبی می‌تواند باعث حفظ محیط زیست شود به طوری که بیشترین استفاده با کمترین هزینه را فراهم می‌آورد. وزین (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان "تدوین الگوی برنامه ریزی راهبردی توسعه اکوتوریسم تالابی در راستای سلامت اکوسیستم تالاب و پایداری جوامع روستایی، محدوده تالاب‌های میانکاله و لپوی زاغمرز" به این نتیجه دست یافت که ظرفیت

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه

روش تحقیق

استفاده از جدول مورگان، ۳۸۴ نفر تعیین شد که به روش تصادفی ساده نسبت به تکمیل پرسش‌نامه توسط آن‌ها اقدام شد. متغیرهای پژوهش شامل پتانسیل‌های اکوتوریستی و زیرساختی، شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع محلی پیرامون تالاب بوده و به‌عنوان عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم تالاب در نظر گرفته شد. روایی محتوایی پرسش‌نامه به رویت اساتید و متخصصان حوزه گردشگری رسیده و از نظرات و پیشنهادهای اصلاحی آنان استفاده شد. جهت تعیین پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرنباخ استفاده گردید. ضریب پایایی محاسبه شده برای سوالات

پژوهش حاضر از نوع توصیفی- تحلیلی و در زمره تحقیقات کاربردی است. از آنجایی که در این تحقیق از ابزار پرسش‌نامه و مصاحبه برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز استفاده شد، آن را یک تحقیق پیمایشی (میدانی) نیز می‌توان قلمداد کرد. به منظور تدوین چارچوب نظری، پیشینه و متغیرهای تحقیق از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش کلیه گردشگرانی بودند که در ایام تعطیل برای بازدید به تالاب بین‌المللی میانکاله مراجعه کردند. با توجه به مشخص نبودن تعداد واقعی آنان، حجم نمونه با

شهرستان بهشهر، ۱۷/۲ درصد در سایر نقاط استان و ۱۳/۳ درصد نیز در سایر نقاط کشور بوده است.

یافته‌های آزمون فرضیه

سوال پژوهش: آیا زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در

تالاب میانکاله مناسب است؟

بررسی نتایج حاصل از آزمون کولموگوروف

اسمیرنوف در مورد متغیرهای تحقیق به شرح زیر است:

مقدار سطح معنی‌داری در آزمون

کولموگوروف-اسمیرنوف برای کلیه متغیر مربوط به

سوال اصلی تحقیق از خطای مجاز (۰/۰۵) کمتر

گردید (جدول ۱). لذا تفاوت توزیع داده‌های

سوال اصلی تحقیق با توزیع نرمال معنی‌دار گردیده

و نمی‌توان توزیع داده‌های سوال اصلی تحقیق را

نرمال فرض کرد. از آنجایی که توزیع داده‌ها در این

سوالات نرمال نبوده، به همین دلیل برای آزمون

این فرضیه از توزیع ناپارامتری نسبت دو جمله‌ای

استفاده گردید.

پرسش‌نامه ۰/۷۷۳ بدست آمد. اطلاعات استخراج

شده از پرسش‌نامه در نرم‌افزار SPSS، با آزمون‌های

آماری رگرسیون، فریدمن، بینومیل و کای اسکوئر

مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

نتایج

یافته‌های توصیفی پژوهش

در این پژوهش بیشترین میزان فراوانی به

میزان ۱۹۵ نفر را زنان و ۱۸۹ نفر را مردان تشکیل

دادند. بیش از ۶۷ درصد از پاسخگویان در سنین

بین ۲۰-۴۰ سال قرار داشتند.

قریب به اتفاق پرسش‌شوندگان (۸۲/۶ درصد)

از قشر تحصیل کرده بوده و از مسائل طرح شده در

پرسش‌های تحقیق مطلع بودند.

با توجه به یافته‌های تحقیق مشخص گردید

که یک سوم از پاسخ‌دهندگان (۳۳/۶ درصد) دارای

شغل آزاد، ۳۴/۹ درصد خود را بیکار اعلام نموده و

۱۸ و ۱۲/۲ درصد نیز به ترتیب دارای مشاغل

دولتی و یا در حال تحصیل بودند. محل سکونت

بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۰/۸ درصد) در

روستاهای اطراف تالاب، ۱۸/۸ درصد در محدوده

جدول ۱- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

سطح معنی‌داری	Z	انحراف معیار	میانگین	تعداد	عوامل تأثیرگذار در جذب گردشگر به تالاب میانکاله
۰/۰۰	۳/۴۶	۱/۲۱	۳/۳۴	۳۸۴	وضعیت کلی زمینه توسعه اکوتوریسم در تالاب میانکاله از نگاه گردشگران
۰/۰۰	۳/۵۸	۱/۳۴	۳/۴۰	۳۸۴	زیرساخت‌ها، راه‌ها و شبکه حمل و نقل منطقه
۰/۰۰	۴/۸۱	۱/۳۹	۳/۵۱	۳۸۴	امکانات رفاهی، اقامتی و بهداشتی در تالاب
۰/۰۰	۴/۱۳	۱/۳۶	۳/۴۳	۳۸۴	تبلیغات و اطلاع‌رسانی برای معرفی تالاب
۰/۰۰	۳/۳۸	۱/۲۴	۳/۵۲	۳۸۴	امنیت جامعه میهمان (گردشگر) در سطح تالاب
۰/۰۰	۳/۱۳	۱/۲۹	۳/۳۹	۳۸۴	نگرش مردم بومی به مقوله گردشگری
۰/۰۰	۵/۰۹	۱/۳۳	۳/۸۳	۳۸۴	تخریب تالاب توسط آلودگی صنایع و کارخانجات همجوار
۰/۰۰	۴/۴۹	۱/۲۶	۳/۷۹	۳۸۴	برنامه‌های زمانی منع ورود جهت کنترل صید و شکار قاچاق

فراوانی پاسخ‌های مربوط به مناسب نبودن
 زیرساخت‌های گردشگری میانکاله، مورد (۵۶)
 درصد) بوده است (جدول ۲).
 درصد) و فراوانی پاسخ‌های مربوط به مناسب بودن

جدول ۲- نتایج آزمون نسبت دو جمله‌ای در خصوص میزان مناسب بودن زمینه‌های توسعه اکوتوریسم تالاب میانکاله

گروه‌های تحقیق	معیار	تعداد	احتمال مشاهده شده	احتمال مورد تست	سطح معنی‌داری
گروه ۱: مناسب بودن زمینه‌های اکوتوریسم	≥ 3	۱۷۰	۰/۵۶	۰/۵۰	۰/۰۲۸
گروه ۲: مناسب نبودن زمینه اکوتوریسم	< 3	۲۱۴	۰/۴۴		
جمع		۳۸۴	۱/۰۰		

با توجه به این که مقدار سطح معنی‌داری
 (۰/۰۲۸) کمتر از ۰/۰۵ شده، بنابراین تفاوت
 فراوانی دو گروه از پاسخ‌ها در سطح ۹۵ درصد
 معنی‌دار گردید. به همین جهت فرضیه صفر مبنی
 بر این که زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب
 بین‌المللی میانکاله مناسب است، رد شده و فرض
 محقق مبنی بر این که زمینه‌های توسعه
 اکوتوریسم در تالاب بین‌المللی میانکاله مناسب
 نیست پذیرفته شد.

بحث و نتیجه‌گیری

توصیه ترویجی

یک کشور برای موفقیت در حفظ منابع طبیعی باید برای زیرساخت‌های مناسب جهت پایداری این منابع، سرمایه‌گذاری کند. توسعه اکوتوریسم آبی نقش بسیار مهمی در توسعه پایدار منابع آبی دارد. با اجرای استراتژی‌های مناسب، می‌توان از امکانات بالقوه منطقه جهت ایجاد شغل و درآمد در بخش‌های غیرکشاورزی به منظور کاهش فشار بر منابع طبیعی به‌خصوص آب استفاده کرد. با توجه به یافته‌های تحقیق، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- بهبود زیرساخت‌های مناسب برای جذب گردشگر و توسعه گردشگری در میانکاله.

- ظرفیت‌سازی، آموزش، افزایش آگاهی‌های عمومی در راستای حفظ ارزش‌های تالاب و ایجاد و توسعه معیشت‌های جایگزین به منظور افزایش سطح درآمد حاشیه‌نشینان تالاب با تأکید بر بهره‌برداری پایدار از منابع تالاب و حفظ روش‌های سنتی.

- کنترل و جلوگیری از ورود آلودگی‌های ناشی از فاضلاب‌ها و زوائد جامد صنعتی، شهری و کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات نباتی به تالاب.

بر اساس آنالیز اطلاعات استخراج شده از پرسش‌نامه‌های تحقیق در ارزیابی سوال اصلی تحقیق که نتایج آن در جدول ۲ ارائه شده است، فرضیه صفر مبنی بر این که زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب بین‌المللی میانکاله مناسب است رد و فرض مخالف پذیرفته شد. بنابراین می‌توان استنباط کرد، زیرساخت‌های توسعه اکوتوریسم در تالاب بین‌المللی میانکاله فراهم نیست و لذا زمینه توسعه آن مناسب نیست. نامناسب بودن زمینه‌های توسعه اکوتوریسم در برخی از تالاب‌های کشور توسط پژوهشگران مختلف نیز گزارش شده است. رضانی و قائمی‌راد (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل توان‌های اکوتوریستی تالاب بوجاق با استفاده از روش AHP" به این نتیجه رسیدند که با توجه به ارجحیت معیارها در توسعه اکوتوریسم متمرکز، ۷۱۴ هکتار از منطقه (حدود ۲۱ درصد) دارای توان مطلوب، ۲۳۷ هکتار (حدود ۷ درصد) دارای توان متوسط و ۲۳۲۹ هکتار (حدود ۶۷ درصد) دارای توان نامطلوب جهت توسعه اکوتوریسم متمرکز است. بنابراین بین یافته‌های پژوهش‌های مطرح شده و نتایج این تحقیق هماهنگی وجود دارد.

منابع

- احسانی، ا.ه. ۱۳۹۴. گردشگری کاربردی (مفاهیم و مدل‌ها). انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۳۵۶ ص.
- ایلدرمی، ع.ر. و قربانی، م. ۱۳۹۶. اهمیت اکوتوریسم منابع آبی در توسعه گردشگری مناطق کوهستانی (مطالعه موردی: استان همدان). فصلنامه آب و توسعه پایدار، سال چهارم، شماره دو.
- جعفری، ش.، ساکیه، ی.، دژکام، ص.، علویان پطرودی، س.ا.، یعقوب‌زاده، م. و دانه‌کار، ا. ۱۳۹۲. تدوین راهبردهای مدیریتی حفاظت از تالاب میانکاله با استفاده از تجزیه و تحلیل SWOT. فصلنامه علمی پژوهشی اکویولوژی تالاب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، ۱۶ (۵): ۱-۱۴.
- خوشکام، م. ۱۳۸۷. شناخت توانمندی‌های طبیعی چهارمحال و بختیاری و نقش آن در توسعه جهانگردی استان (با تأکید بر نقش تالاب‌ها). کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ۱۸۶ ص.
- دستی، س.، منوری، م.، شریعت، م. و سبزقبائی، غ.ر. ۱۳۸۹. ارزیابی توان اکولوژیک حوضه آبخیز زاخرد جهت توسعه اکوتوریسم با استفاده از GIS. فصلنامه انسان و محیط زیست، ۳ (۸): ۱۹-۲۶.
- رجب‌زاده قطرمی، ا. و دهزاد، ب. ۱۳۹۰. مدیریت اکوتوریسم در تالاب میانگران با تعیین ارزش حفاظتی تالاب با استفاده رویکرد مناطق ۶ گانه. فصلنامه علمی- پژوهشی تالاب، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اهواز، ۷ (۲): ۶۵-۷۰.
- رمضانی، ب. و قائمی راد، ط. ۱۳۹۲. تحلیل توان‌های اکوتوریستی تالاب بوجاق با استفاده از روش AHP. نشریه چشم‌انداز جغرافیایی، ۲۳ (۸): ۲۹-۴۰.
- شبییری، م.، شمسی پاپکیاده، ز. و ابراهیمی، ه. ۱۳۹۲. اثرات اجرای برنامه‌های زیست‌محیطی بر طبیعت‌گردی (مورد مطالعه دانش‌آموزان مدارس لنگرود). مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۷ (۲): ۱۶۲-۱۴۸.
- مقدس، د.، اسماعیلی، ر. و بطحائی، م.ر. ۱۳۹۳. سیمای طبیعی محیط زیست مازندران. اداره کل حفاظت محیط زیست مازندران، ۲۸ ص.
- نوری، غ.ر. و تقی‌زاده، ز. ۱۳۹۱. ارزیابی توان منابع آبی برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی- اکوتوریسمی (مورد مطالعه: سراب، استان کرمانشاه). مجله اقتصاد منابع طبیعی، ۱ (۱): ۵۳-۶۶.
- وزین، ن. ۱۳۹۳. تدوین الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه اکوتوریسم تالابی در راستای سلامت اکوسیستم تالاب و پایداری جوامع روستایی، مورد محدوده تالاب‌های میانکاله و لپوی زاغمرز. فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه اصفهان، ۲ (۴): ۱۷۴-۱۵۳.
- Coria, J. and Calfucura, E. 2012. Ecotourism and the development of indigenous communities: The good, the bad, and the ugly. *Ecological Economics*, 73: 47-55.
- Hejrati, M.H., Esmaili, R. and Saber, H.A. 2012. Potentials of climatic comfortable as an appropriate strategy for tourism development case study: Khorasan Razavi.